

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Історичний факультет
Кафедра філософії та політології

Оксана ЧАПЛИНЬКА

Інструктивно-методичні матеріали до семінарських занять
з обов'язкової освітньої компоненти

"ФІЛОСОФІЯ"

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право

ЖИТОМИР
2023

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
протокол № 9 від 28 квітня 2023 р.*

Рецензенти:

Вікторія МЕЛЬНИЧУК – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Людмила ШКІЛЬ – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Людмила ГОРОХОВА– кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Ч 19 Чаплінська О. Інструктивно-методичні матеріали до семінарських занять з обов'язкової освітньої компоненти "Філософія" для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право. Житомир: Видавництво ЖДУ імені Івана Франка, 2023. 43 с.

Видання підготовлене з метою надати методичну допомогу здобувачам спеціальності 081 Право у вивченні освітньої компоненти "Філософія". Методична розробка містить опис і структуру освітньої компоненти, плани семінарських занять і методичні рекомендації до них, практикум до тем, список рекомендованої літератури.

© Чаплінська Оксана, автор, 2023
© Житомирський державний
університет імені Івана Франка

УДК 1:378.22(07)

Ч 19

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Опис освітньої компоненти.....	7
Структура освітньої компоненти.....	8
Плани семінарських занять.....	9
Контрольні питання до заліку	35
Критерії для оцінювання знань здобувачів.....	37
Рекомендована література.....	39

ВСТУП

Освітня компонента "Філософія" забезпечує здобувачів вищої освіти необхідною системою філософських знань і націлена на формування вмінь застосовувати філософські знання в безпосередній практиці та науковій діяльності. Предметом вивчення освітньої компоненти є основні періоди, закономірності, особливості, історична та культурна обумовленість філософських знань, а також окремі філософські системи та способи вирішення основних філософських проблем (онтологічних, гносеологічних, антропологічних, етичних, соціально-політичних, правових тощо) у працях видатних філософів.

Метою вивчення освітньої компоненти є ознайомлення здобувачів із філософією, що передбачає оволодіння знаннями про розвиток філософії, розуміння сутності різних філософських систем, усвідомлення здобувачами концептуального значення філософії та її ролі у формуванні світогляду особистості.

Основними завданнями вивчення освітньої компоненти "Філософія" є:

- визначити предмет філософії з урахуванням міждисциплінарних зв'язків з іншими галузями науки;
- окреслити основні історичні етапи та сучасні тенденції філософії, а також простежити причинно-наслідковий зв'язок розвитку філософських знань, провести історичні паралелі та аналогії із сучасністю;
- охарактеризувати структуру філософського знання та специфіку філософських проблем у їхньому стосунку до науки, релігії, мистецтва як форм духовного буття людини;
- сформувані у здобувачів розуміння феномену філософії та її значення у становленні особистості;
- поліпшити оцінювально-аналітичні здатності, розвинути вміння критично використовувати знання філософських проблем у вирішенні соціальних, етичних і професійних завдань;
- посилити навички критичного мислення, удосконаливши вміння вибудовувати стратегію аргументації власної позиції, базовану на здобутих філософських знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях;
- покращити навички комунікації і вміння проводити міжкультурний діалог, сприяти розвитку емоційного інтелекту, толерувати інші світоглядні позиції.

Змістовно освітня компонента спрямована на формування здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що

передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов. Вона формує і поглиблює такі компетентності та програмні результати навчання:

- ✓ здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- ✓ здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- ✓ знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;
- ✓ здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- ✓ здатність спілкуватися іноземною мовою;
- ✓ навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- ✓ здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями;
- ✓ здатність бути критичним і самокритичним;
- ✓ здатність працювати в команді;
- ✓ здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів);
- ✓ здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- ✓ здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми;
- ✓ здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій;
- ✓ цінування та повага різноманітності і мультикультурності;
- ✓ прагнення до збереження навколишнього середовища;
- ✓ здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві;
- ✓ знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів;
- ✓ повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи;
- ✓ здатність застосовувати знання засад і змісту інститутів міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права;
- ✓ знання і розуміння основ права Європейського Союзу;
- ✓ здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право;

- ✓ знання і розуміння основ правового регулювання обігу публічних грошових коштів;
- ✓ знання і розуміння соціальної природи трудових відносин та їх правового регулювання;
- ✓ здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти;
- ✓ здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції;
- ✓ здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності;
- ✓ здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації;
- ✓ здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення;
- ✓ визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин;
- ✓ здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання;
- ✓ проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел;
- ✓ формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми;
- ✓ давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю;
- ✓ оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему;
- ✓ вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію;
- ✓ доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло;
- ✓ пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту;
- ✓ працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи;
- ✓ виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи;
- ✓ демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права;
- ✓ пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

Опис освітньої компоненти

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, ОПП рівень вищої освіти	Характеристика освітньої компоненти	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	08 Право	Обов'язкова	
	081 Право		
Модулів – 1	Право	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 90		II	
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,4 самостійної роботи здобувача – 3,6	перший (бакалаврський)	16 год.	–
		Практичні / Семінарські	
		20 год.	–
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
		54 год.	–
		Індивідуальна робота	
–	–		
Вид контролю: залік			

Структура освітньої компоненти

Назви тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Всього	У тому числі					Всього	У тому числі				
		Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття		Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття
Модуль I. Історія та система філософського знання.												
Тема 1. Предмет філософії	7	2	2		3							
Тема 2. Філософія Стародавнього Сходу	4				4							
Тема 3. Антична філософія	5	2			3							
Тема 4. Філософія середніх віків та епохи Відродження	4				4							
Тема 5. Філософія Нового часу	4				4							
Тема 6. Німецька ідеалістична філософія	5	2			3							
Тема 7. Західна посткласична філософія др. п. XIX ст. – поч. XX ст.	8	4			4							
Тема 8. Світова філософія др. п. XX ст. – поч. XXI ст.	8	4			4							
Тема 9. Історія філософської думки в Україні	5	2			3							
Тема 10. Філософське розуміння світу. Буття, матерія, Всесвіт	5		2		3							
Тема 11. Гносеологія	5		2		3							
Тема 12. Проблеми методології у сучасній філософії	5		2		3							
Тема 13. Філософська антропологія	7		4		3							
Тема 14. Проблема свідомості у сучасній філософії	5		2		3							
Тема 15. Соціальна філософія та філософія історії	8		4		4							
Тема 16. Філософія у контексті сучасної глобалізації	5		2		3							
Разом за модулем 1	90	16	20		54	–	–	–	–	–	–	–
Усього годин	90	16	20		54	–	–	–	–	–	–	–

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ з освітньої компоненти "Філософія"

Модуль I. Історія та система філософського знання.

Семінарське заняття 1. *Предмет філософії.*

План

1. Поняття світогляду. Онтологія, гносеологія, методологія та проблема людини у структурі світогляду. Історичні типи світогляду .
2. Виникнення філософії. Специфіка філософського знання. Предмет філософії.
3. Функції філософії та її значення в суспільстві

Основні терміни та поняття: аксіологія, гносеологія, діалектика, етика, естетика, ідеалізм (об'єктивний і суб'єктивний), людина – світ, матеріалізм, метафізика, міфологія, мудрість, наука, онтологія, праксеологія, релігія, релятивізм, рефлексія, світогляд, філософія, філософська антропологія, філософський монізм, філософський дуалізм.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття

Метою розгляду першого питання є аналіз феномена світогляду. Зверніть увагу перш за все на те, що у світогляді основним його питанням і предметом є не світ як такий – його структура, сутність і т.д., а саме відношення «людина – світ». Розкрийте духовно-практичну природу світогляду. Окресліть особливість таких структурних елементів світогляду, як онтологія, гносеологія, методологія та проблема людини. Порівняйте знання і переконання, віру і переконання, проаналізуйте співвідношення світовідчуття, світосприйняття і світорозуміння як різних форм світогляду. Охарактеризуйте історичні типи світогляду: міфологію, релігію, науку, філософію.

Розгляд другого питання доцільно розпочати з походження поняття «філософія». Необхідно показати як у процесі історичного розвитку від філософії відокремлювались інші науки: математика, астрономія, природничі й технічні науки, гуманітарне знання. Потім потрібно проаналізувати особливості філософського знання (загальність, універсальність), риси філософського мислення, світоглядність, універсальну теоретичну рефлексію. Надалі зосередитись на предметі філософії, продемонструвати його історичну зміну.

Третє питання вимагає аргументації значення філософії, доцільно розкрити тісний зв'язок філософії з життям, з формуванням культури людства. Окреслюючи функції, які виконує філософія, потрібно звернути увагу на світоглядну, методологічну, аксіологічну, праксеологічну і футурологічну функції.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 1

• Дайте відповідь на тестові завдання

1. Хто із стародавніх філософів уперше використовував поняття “філософія”:
 - a) Конфуцій;
 - b) Платон;
 - c) Піфагор;
 - d) Сократ.
2. Що є предметом філософії:
 - a) людина ↔ людина;
 - b) людина ↔ суспільство;
 - c) людина ↔ світ;
 - d) людина ↔ природа.
3. Філософські знання характеризуються:
 - a) практичністю;
 - b) загальнозначимістю;
 - c) надприродністю;
 - d) закритістю.
4. Етапи розвитку світогляду відбувались у такій послідовності:
 - a) релігійний → міфологічний → філософський;
 - b) міфологічний → релігійний → філософський;
 - c) філософський → релігійний → міфологічний.
5. Філософський тип світогляду характеризується насамперед:
 - a) наявністю культу;
 - b) персоніфікацією;
 - c) осмисленим сприйняттям світу.
6. Основними компонентами у структурі світогляду є:
 - a) знання, цінності і переконання;
 - b) знання, мрії та переконання;
 - c) пам'ять, уява і знання.
7. Важливими напрямками онтології є:
 - a) сенсуалізм, раціоналізм та агностицизм;
 - b) індивідуалізм, колективізм та масовізм;
 - c) ідеалізм, матеріалізм, пантеїзм та деїзм;
 - d) містицизм, демонізм та мета психологізм.
8. Методологія – це:
 - a) система висхідних принципів, що визначають найбільш узагальнені засоби підходу до аналізу й оцінки явищ;
 - b) система методів наукового пізнання світу;
 - c) етико-політичне вчення;
 - d) система узагальнюючих методів.
9. Не є функцією філософії:
 - a) аксіологічна;
 - b) методологічна;
 - c) світоглядна;
 - d) аксіоматична;

10. Філософія на відміну від науки:

- a) виражає і обґрунтовує ціннісне ставлення людей до явищ і закономірностей дійсності;
- b) використовує логічну аргументацію;
- c) виходить з примату віри над розумом;
- d) прагне до систематичної цілісності знання.

• **Оцініть правильність тверджень (так, ні)**

1. Розділ філософії, що вивчає цінності, називається аксіологія.
2. Ідеалізм у якості першооснови визначає матерію.
3. Раціоналізм домінуючим називає чуттєвий досвід.
4. До складу методології належать релятивізм, метафізика та діалектика.
5. Релігійному світогляду характерне оперування образами.
6. Філософія виконує методологічну функцію.
7. Вперше поняття «філософія» вжив Конфуцій.

• **Використання першоджерел в опрацюванні теми**

1. Прореферуйте уривок:

Сергій Кримський. Філософія – авантюра духу чи літургія смислу? *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)* : навчальний посібник / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Київ: Знання, 2012. С. 15 – 27.

2. Філософ-антрополог Макс Шелер виділив три види знання: знання ради панування, знання з метою освіти людини і метафізичне знання, або знання ради спасіння. Останній тип знання і є філософським світоглядом. Прокоментуйте це.

3. Що для Вас значить філософія? Опрацюйте публікацію «Філософія – це...Короткий екскурс до Всесвітнього дня філософії» (URL: <https://prm.ua/filosofiya-tse-korotkiy-ekskurs-do-vsesvitnogo-dnya-filosofiyi/>).
Дайте власну відповідь на питання.

Семінарське заняття 2. **Філософське розуміння світу. Буття, матерія, Всесвіт.**

План

1. Онтологія. Буття як всеохоплююча реальність. Категорії онтології: буття, універсум, світ, природне середовище, штучне середовище, віртуальна реальність, гіперреальність.
2. Історичний аспект усвідомлення буття: класична і посткласична моделі.

3. Структура буття, характеристика його основних форм.
4. Матерія. Концепції матеріальної єдності світу (плюралізм, дуалізм, монізм). Матеріальне та ідеальне.
5. Рух, простір, час як атрибути матерії.

Основні поняття і категорії: буття, віртуальна реальність, всесвіт, гіперреальність, дійсність, дуалізм, еон, ідеальне, іон, картина світу, космос, матеріальне, матерія, макрокосм, мікрокосм, метафізика, монізм, онтологія, плюралізм, природний та штучний світи, симулякр, простір, розвиток, ризома, рух, субстанція, субстрат, універсам, форми буття, час.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття

Метою розгляду першого питання є аналіз онтології як науки про буття, її відмінності від метафізики. Розкрийте значення та основні функції, що їх виконує поняття буття для філософії; категоріальні визначення буття; відмінності між науковим і філософським розумінням буття.

Друге питання вимагає окреслення основних концепцій буття в історії філософії. Основні етапи розвитку уявлень про буття в історії філософської думки:

а) античність – космоцентризм, учення про буття (Геракліт, Парменід, Платон, Аристотель, Демокріт):

б) середньовіччя – релігійно-філософське тлумачення буття;

в) сцієнтифікація та субстанціоналізація проблеми буття у філософії Нового часу;

г) онтологічний поворот у західній філософії ХХ ст. (інтенційність свідомості, предметність, правильність мислення). Особливості розуміння буття у неklasичній філософії пов'язане з акцентом на зв'язку буття із людським способом самоутвердження в світі;

д) постмодернізм – гіперреальність, симулякр і симуляція.

Важливим є порівняння класичного і неklasичного розуміння буття.

Розгляд третього питання слід розпочати із порівняльного аналізу буття і небуття. Визначення структурних елементів буття передбачає виділення основних його форм: • буття речей (тіл), явищ і процесів, яке, у свою чергу, поділяється на буття речей, явищ, процесів, станів природи, буття природи як цілого і буття речей і процесів, створених людиною; • буття людини, яке поділяється на буття людини у світі речей та специфічно людське буття; • буття духовне, яке поділяється на індивідуалізоване духовне і об'єктивоване духовне; • буття соціальне, яке поділяється на індивідуальне буття (буття окремої людини в суспільстві і в процесі історії) і буття суспільства в цілому.

5. Цілісна система, єдність природи і суспільства, що увібрала в себе уявлення про граничні для людини основи суцього – це:
- a) універсум;
 - b) буття;
 - c) світ;
 - d) наукова картина світу.
6. Універсальність та цілісність організації всього розмаїття нескінченного світу виражається в:
- a) єдності руху і спокою;
 - b) опозиції руху і спокою;
 - c) опозиції простору і часу;
 - d) єдності простору і часу.
7. У тлумаченні вихідної природи субстанції не виділяють:
- a) філософський монізм;
 - b) філософський плюралізм;
 - c) філософський дуалізм;
 - d) філософський антагонізм
8. Людські виміри проблеми буття окреслюються так, що:
- a) буття постає найпершим предметом людського пізнання;
 - b) буття постає вищою цінністю та мірою людської відповідальності;
 - c) буття людини постає частиною буття як такого;
 - d) через поняття буття людина прирівнюється до інших видів суцього.
9. До ви рішення питання «як проявляє себе буття?» тяжіє:
- a) онтологія;
 - b) метафізика;
 - c) релятивізм;
 - d) механіцизм.
10. Головний предмет онтології:
- a) наука;
 - b) субстанція;
 - c) мораль;
 - d) Бог.

• **Оцініть правильність тверджень (так, ні)**

1. Поняття «архе» в античній філософії та поняття «субстанції» в новоевропейській філософії були тотожними.
2. Буття, існування, реальність – ці слова є синонімами.
3. Класичне філософське розуміння буття та некласичне в основних моментах співпадають.
4. Розвиток це будь-який рух.
5. Простір і час – незалежні від матерії субстанції.
6. Матерія – це все, що складається з атомів.
7. Однією із форм буття є буття людини.

• **Використання першоджерел в опрацюванні теми**

1. Прореферуйте уривок:

Емманюель Левінас. Чи є онтологія фундаментальною? *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)* : навчальний посібник / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Київ: Знання, 2012. С. 141 – 149.

2. Продемонструйте постмодерне розуміння світу, звернувшись за доказами до матеріалів художніх фільмів «Матриця» (1999), «Ворон» (2012, режисер Джеймс МакТіг), «Місто гріхів» (2005).

Семінарське заняття 3. **Гносеологія.**

План

1. Пізнання як предмет філософського аналізу.
2. Принципи пізнання. Об'єкт і суб'єкт пізнання.
3. Чуттєве і раціональне в пізнанні, їх форми. Інтуїтивне в пізнанні.
4. Філософське вчення про істину та її критерії.

Основні поняття і категорії: агностицизм, відображення, відчуття, гносеологія, діяльність, догматизм, епістемологія, інформація, істина, інтуїція, концепції істини, критерії істини, омана, пізнавальний образ, пізнавальна позиція, суб'єкт і об'єкт пізнання, поняття, принципи пізнання, раціональне пізнання, релятивізм, судження, сприйняття, творчість, умовивід, утилітаризм, уявлення, чуттєве пізнання.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття

У першому питанні потрібно визначити поняття «пізнання», продемонструвати відмінність епістемології та гносеології. Пізнання як процес має три змістовні наголоси: інформативний, вольовий і смисловий аспекти. Проаналізувати види пізнавальної діяльності. Далі варто зупинитися аналізі позицій гносеологічного оптимізму, гносеологічного скептицизму й агностицизму.

Друге питання вимагає розкрити зміст основних принципів пізнання (об'єктивності, пізнаваності, активного творчого відображення, єдності теорії і практики, історизму та ін.). Окреслити зміст понять «суб'єкт пізнання» і «об'єкт пізнання», «об'єктивна реальність». Розгляд проблеми суб'єкта та об'єкта пізнання вимагає проаналізувати роль практики у процесі пізнання.

Головна мета розгляду третього питання – з'ясувати особливості чуттєвого і раціонального пізнання, розкрити їх взаємозв'язок, показати, що взаємодія чуттєвих і раціональних форм пізнання на основі практики забезпечує принципово необмежені можливості осягнення людиною світу. Охарактеризуйте основні

форми чуттєвого пізнання – відчуття, сприйняття, уявлення, а також недоліки чуттєвого пізнання. Далі доцільно проаналізувати раціональне пізнання, його переваги, основні форми – поняття, судження, умовиводи. Потрібно продемонструвати діалектичну єдність чуттєвого і раціонального пізнання. Також окресліть роль інтуїції у пізнавальній діяльності.

Розкриваючи четверте питання слід визначити що таке істина і пояснити, чому її головною характеристикою є об'єктивність. У чому полягає об'єктивність істини і яка роль активності суб'єкта в досягненні об'єктивної істини? Далі слід розкрити діалектичний зв'язок абсолютної і відносної істини, охарактеризувати конкретність істини та значення практики як головного критерію істинності знань. Потрібно проаналізувати основні концепції істини: кореспондентська, когерентна, конвенціональна, прагматична, релятивна. Завершити питання потрібно аналізом однобічних підходів до істини (догматизму, релятивізму, утилітаризму тощо).

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 3

• Дайте відповідь на тестові завдання

1. Головним питанням гносеології є:
 - a) відношення знання про світ до людини;
 - b) відношення знання про світ до власне світу;
 - c) питання істинного знання;
 - d) побудова системи знань.
2. Пізнання як форма діяльності здійснюється в:
 - a) моральних оцінках;
 - b) метафорах і символах віри;
 - c) поняттях;
 - d) художніх образах.
3. Яке з наступних понять є ключовим для розуміння емпіризму:
 - a) чуттєвий досвід;
 - b) віра;
 - c) інтуїція;
 - d) мудрість.
4. До раціонального пізнання належать наступні форми:
 - a) відчуття, сприйняття, уявлення;
 - b) відчуття, емоції, уява;
 - c) поняття, судження, умовивід;
 - d) інтуїція, передчуття, передбачення.
5. Серед сучасних гносеологічних принципів відсутній:
 - a) принцип суб'єктивності;
 - b) принцип практики;
 - c) принцип історизму;
 - d) принцип діалектики.
6. Суб'єктом пізнання є:
 - a) людина як біологічна істота;
 - b) людина як носій свідомості;

Семінарське заняття 4. *Проблеми методології у сучасній філософії.*

План

1. Наука. Основні парадигми науки. Класифікація науки.
2. Особливості методологічної ситуації в сучасній філософії.
3. Сутність та структура методу. Поняття методу, методології та методики.
4. Методи наукового пізнання.
5. Факт, проблема, ідея, гіпотеза, концепція і теорія як форми наукового пізнання.

Основні поняття і категорії: антисцієнтизм, гіпотеза, гуманітарні науки, ідея, метод, методика, методи наукового пізнання, методологія, методологічний плюралізм, методологічна ситуація, класифікація наук, концепція, наукова діяльність, наукова парадигма, науково-технічний прогрес, науково-технічна революція, природничі науки, проблема, сцієнтизм, теорія, факт науковий, філософія науки.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття

Висвітлюючи зміст першого питання потрібно дати визначення поняттям «наука», «філософія науки», охарактеризувати сцієнтизм й антисцієнтизм. Проаналізуйте підходи до науки як соціального інституту, як процесу отримання знань і як результату пізнавальної діяльності. Наука як предмет позитивістської філософії. Назвіть суттєві ознаки науки. Окресліть основні класифікації науки.

Друге питання вимагає характеристики методологічної ситуації, у чому її специфіка, які історично зафіксовані підходи були домінуючими у різні періоди. Слід показати особливість сучасної методологічної ситуації, обґрунтувати доцільність переходу на засади плюралізму методологій, продемонструвати відмінності у методологічних засадах природничих і гуманітарних наук.

Головна мета розгляду третього питання – з'ясувати специфіку методу як способу організації людської діяльності, його складові. При розгляді цього питання потрібно пояснити зміст понять «метод», «методологія», «методика». Окреслюючи структуру методу потрібно визначити особливості описової, операціональної та концептуальної складових.

При розгляді четвертого питання зупиніться на відмінностях між методами залежно від сфери їх застосування, від ступеня їх загальності. Зверніть увагу на те, що методи наукового дослідження мають не довільний характер, а зумовлені природою закономірностями досліджуваного об'єкта.

П'яте питання вимагає аналізу основних форм наукового пізнання, їх діалектичної єдності.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 4

• Дайте відповідь на тестові завдання

1. Що таке наука, наукова діяльність?
 - a) це діяльність з отриманням нового знання;
 - b) наукова діяльність – спосіб задоволення своєї особистої цікавості;
 - c) наука – важлива складова суспільства;
 - d) наука – єдиний спосіб отримання істинного знання про світ.
2. Автор книги «Структура наукових революцій», що запропонував оригінальний критерій для розуміння наукових революцій – стрибкоподібний, революційний процес зміни наукових парадигм:
 - a) К. Маркс;
 - b) К. Поппер;
 - c) Т. Кун;
 - d) Б. Рассел.
3. Форма організації наукового знання, в якій найбільш повно реалізується знання про предмет, дається цілісне уявлення про закономірності і сутнісні зв'язки досліджуваної галузі дійсності – це:
 - a) теорія;
 - b) концепція;
 - c) гіпотеза;
 - d) ідея.
4. Філософсько-світоглядна орієнтація, яка виникла в результаті НТП, НТР і яка абсолютизує роль науки:
 - a) фаталізм;
 - b) сцієнтизм;
 - c) реалізм;
 - d) сенсуалізм.
5. Подія або явище дійсності, зафіксовані засобами, що викликають довіру науки та описані за допомогою наукових понять та категорій, називається:
 - a) факт науковий;
 - b) ідея;
 - c) гіпотеза;
 - d) концепція.
6. Логіко-методологічний аналіз науки є проблематикою:
 - a) екзистенціалізму;
 - b) марксизму;
 - c) неофрейдизму;
 - d) позитивістської філософії.
7. Установка, що була характерною для класичної філософії і полягала у впевненості, що існує єдиний, універсальний та позбавлений суб'єктивних наголосів метод досягнень безсумнівних істин у пізнанні, – це:
 - a) сцієнтизм;
 - b) антисцієнтизм;
 - c) методологічний монізм;
 - d) методологічний плюралізм.
8. Однією з основних у постнекласичній парадигмі науки є наступна думка:
 - a) світ пронизаний нескінченним причинним ланцюгом, і в ньому панують строго однозначні і абсолютно визначені закони;
 - b) результати наукового пізнання багато в чому залежать від способу інтерпретації їх дослідником;

Семінарське заняття 5-6. *Філософська антропологія*

План

1. Проблематика філософської антропології. Історико-філософський аналіз походження людини.
2. Проблематичність людського буття. Буття, життя та існування людини.
3. Співвідношення понять “людина – індивід – особа – особистість”.
4. Поняття цінностей у житті людини. Аксіологія.
5. Сенс життя як філософська категорія.
6. Абсурд як альтернатива змісту сенсу життя (за А. Камю).
7. Філософське осмислення феноменів смерті і безсмертя.

Основні поняття і категорії: абсурд, аксіологія, антропогенез, антропосоціогенез, антропологія, безсмертя, бунт, буття людини, вибір, відповідальність, духовність, діяльність, життя, індивід, індивідуальність, інтерес, існування, евтаназія, клонування, людина, особа, особистість, потреба, свобода, сенс життя, соціогенез, смерть, трансплантологія.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття

Розгляд першого питання треба розпочати з огляду виникнення і становлення філософської антропології. Окресліть як змінювалось розуміння образу людини та проблема її сутності (людина як суб'єкт практичної діяльності; людина як суб'єкт історичного процесу; біопсихосоціальна цілісність людини), наведіть визначення сутності людини філософів, що Вам імпонують. Назвіть основні концепції та гіпотези походження людини, покажіть їх переваги і недоліки.

Вивчення другого питання розпочніть з в'яснення змісту таких понять як «життя», «існування», «проблематичність людського життя». Обґрунтуйте, що практика і культура є способом буття людини. Людське буття як «співбуття». Вибір, свобода та відповідальність як критерії відношення людини до світу. Homo loquens: мова як визначальна характеристика людини. Людина – «отвір у бутті» і мова, що говорить людиною. O-мовлення світу як його творення. Homo politicus: між егоїзмом і товариськістю, між бунтом і покорою. Проблема абсолютів – орієнтирів вибору. Вибір з огляду на оцінку і цінність. Homo juridicus: філософія прав людини. Соціальні права людини та справедливість. Демократія та права людини. Універсальність, релятивність та диференційованість прав людини.

Розглядаючи третє питання, покажіть, які властивості людини мають природну (біологічну, генетичну), а які соціальну (суспільно-історичну) зумовленість. Розкрийте зміст понять «людина», «індивід», «особа», «особистість».

У четвертому питанні розкрийте проблему ціннісних орієнтацій у сучасному світі. Охарактеризуйте предметне поле аксіології і її становлення. Дайте

характеристику цінностям і здійсніть їх класифікацію. Порівняйте цінності й антицінності. Аксіологічний вимір гуманізму, постгуманізму і трансгуманізму.

Наступне питання вимагає окреслення спрямованості життя людини. Аналізуючи проблему сенсу життя, покажіть його самоцінність і відмінність від мети, окресліть підходи до розуміння сенсу життя.

Звернувшись до філософських ідей А. Камю, визначте зміст поняття абсурд і його значення в житті людини. Проаналізуйте міфологему Сізіфа («Міф про Сізіфа»). Бунт як пробудження свідомості людини.

У останньому питанні зверніть увагу на філософський зміст проблеми смерті та безсмертя людини, зокрема, на їх фізичні та духовні виміри. Розглядаючи феномен смерті зосередьтесь на біотичних проблемах (аналіз таких понять, як клінічна смерть, евтаназія, трансплантологія, аборт). Назвіть різновиди безсмертя.

Практикум до теми 5-6

• Дайте відповідь на тестові завдання

1. Галузь філософського знання, що досліджує сутність людини, називається:
 - a) гносеологія;
 - b) антропологія;
 - c) феноменологія;
 - d) онтологія.
2. Способами буття людини є:
 - a) практика та культура;
 - b) трудова діяльність та мистецтво;
 - c) цивілізація та культура.
3. Позиція, згідно якої причиною появи вищих якостей дійсності, світових порядку, гармонії, краси може бути тільки дія творіння, що її продукує вищий розум, дух або Бог, називається:
 - a) панспермія;
 - b) фаталізм;
 - c) креаціонізм;
 - d) еволюціонізм.
4. Сутнісні сили людини – це:
 - a) засоби діяльності, що характеризуються рівнем енергоозброєння;
 - b) ті сили та засоби, якими володіє людина задля утвердження в специфічно людському способі буття.
5. Поняття «життя людини» може бути застосованим для позначення:
 - a) її здатності бути живим організмом із усіма притаманними йому властивостями;
 - b) того змісту, яким може бути наповнений час, відведений людині як проміжок між її народженням та смертю;

• **Використання першоджерел в опрацюванні теми**

1. Прореферуйте уривки:

- Макс Шелер. Місце людини в космосі. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)* : навчальний посібник. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Київ: Знання, 2012. С. 261 – 270.

- Альбер Камю. Міф про Сізіфа. Есе про абсурд. *Читанка з історії філософії* : У 6 кн. Під ред. Г.І. Волинки. Київ: Фірма «Довіра», 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ ст. С. 139 – 144.

- П'єр Тейяр де Шарден. Феномен людини. *Читанка з історії філософії* : У 6 кн. Під ред. Г.І. Волинки. Київ: Фірма «Довіра», 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ ст. С. 159 – 165.

2. Сформууйте власний топ 5 соціальних реклам антропологічної проблематики.

Семінарське заняття 7. **Проблема свідомості у сучасній філософії.**

План

1. Філософські погляди на природу і сутність свідомості:
2. Структура та функції свідомості.
3. Психологія про свідомість. Свідоме і несвідоме. Основні ідеї З. Фрейда, К.-Г. Юнга, Е. Фромма.
4. Свідомість і мова. Свідомість і мислення.
5. Свідомість і штучний інтелект.

Основні поняття і категорії: Аніма і Анімус, архетипи, біхевіоризм, відображення, відчуження, витіснене, вульгарний матеріалізм, ерос і танатос, колективне несвідоме, комплекс Едіпа/Електри, інтелект, мислення, мова, несвідоме, психіка, психоаналіз, принцип мати/ принцип бути, свідомість, самосвідомість, сублимація, штучний інтелект.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття

Перше питання вимагає визначення свідомості і виділення основних її характеристик. Розкрийте зміст понять «свідомість», «психіка», «інтелект», «розумова діяльність». Філософський аналіз свідомості полягає у розкритті її буттєвих коренів. Зверніть увагу на активний і цілеспрямований характер свідомості. Проаналізуйте чинники виникнення та функціонування свідомості (природно-біологічний, загально космічний, психологічний, соціально-діяльний, культурно-історичний, антропологічний, трансцендентальний та індивідуально-особистісний). Походження свідомості: релігійна концепція, концепція еволюція, дуалістична концепція, концепція походження людини та свідомості внаслідок

розвитку праці, концепція єдиного інформаційного поля, субстанційна концепція, біхевіористська концепція тощо.

Структура свідомості стала предметом досліджень таких філософських шкіл ХХ ст., як феноменологія, психоаналіз, екзистенціалізм, структуралізм, герменевтика, когнітивна психологія та ін. Враховуючи результати їх досягнень, структуру свідомості слід унаочнити в таких складових: рівнева структура (несвідоме, свідоме, самосвідомість, надсвідоме), за типом суб'єкта (індивідуальна й суспільна), компонентна структура (когнітивна, мотиваційна, нормативно-проективна сфери). Назвіть і поясніть функції свідомості.

Третє питання сфокусоване на визначенні здобутків психоаналізу у розумінні свідомості. Структура свідомості: Super-Ego (Над-Я), Ego (Я), Id (Воно). Вчення Зигмунда Фрейда – людина як психоеротична істота: принцип задоволення і принцип реальності, ерос і танатос, комплекс Едипа / комплекс Електри, лібідо, сублимація. Психоаналіз Карла-Густава Юнга – людина як архетипна істота: колективне несвідоме і архетипи, Персона, Аніма і Анімус, Тінь, Самість та інші. Екзистенціальний психоаналіз Еріха Фромма – людина як психосоціальна істота: вплив соціального на індивідуальне, принцип мати / принцип бути; відчуження і самотність, любов як подолання екзистенційної самотності.

Наступне питання потребує з'ясування взаємозв'язку свідомості, інтелекту, мислення, мови. Свідомість носить активний і творчий характер, а способом її існування є знання. Мислення характеризується цілепокладанням, спрямованістю на збагнення істинного, достовірного знання. Розумова діяльність орієнтована на розуміння сутності речей і явищ, на побудову систематичного образу об'єкта. Мова є знаряддям мислення і свідомості, засобом формування понять думок, а також засобом спілкування між людьми. Матеріалістичний та фізіологічний підходи у розумінні виникнення мови. Мова як знакова система, види мови. Продемонструйте зв'язок свідомості з мисленням та мовою.

Останнє питання передбачає аналіз нинішнього стану уявлень про сутність штучного інтелекту. Охарактеризуйте історію розвитку штучного інтелекту, комп'ютерного світу та віртуальної реальності. Біонічний і прагматичний напрямки розвитку штучного інтелекту. Окресліть можливості і переваги штучного інтелекту, а також визначте його недоліки і проблеми. Штучний інтелект як суб'єкт права.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 7

• Дайте відповідь на тестові завдання

1. Нормативно-проектна сфера свідомості характеризується:

а) потреби, інтереси, стійкі емоційні стани цінності;

- b) норми, приписи, цілі, програми;
c) відчуття, сприйняття, уявлення, поняття.
2. Яким поняттям З. Фройд характеризує несвідоме:
a) Я; c) Воно;
b) не-Я; d) Ми.
3. Основним способом розв'язання протиріччя між свідомим і неусвідомлюваним З. Фройд вважав сублимацію. Основною формою сублимації є:
a) бажання; b) страх; c) творчість.
4. Сполученість свідомості й самосвідомості досягається завдяки:
a) ставленню до себе; c) знанню;
b) надсвідомому; d) пам'яті.
5. Що таке теоретична свідомість:
a) всезагальне; c) побутово-практичне;
b) індивідуальне; d) наукове.
6. Суспільна свідомість – це:
a) специфічна духовна система, що виражає функціонування духовного життя суспільства;
b) сукупна свідомість об'єктів, що формується етнічними, класовими та релігійними групами;
c) сукупність індивідуальних свідомостей членів суспільства.
7. Самосвідомість – це:
a) оберненість свідомості на саму себе, послідовне усвідомлення актів свідомості;
b) усвідомлення людиною (або людською спільнотою) самої себе, свого становища у світі, своїх інтересів і перспектив;
c) оберненість свідомості на саму себе, усвідомлення суб'єктом самого себе, своїх інтересів і перспектив.
8. Рівнева структура свідомості не включає:
a) несвідоме; c) надсвідоме;
b) перед свідоме; d) індивідуальне.
9. Мотиваційна сфера свідомості характеризується:
a) потреби, інтереси, стійкі емоційні стани цінності;
b) норми, приписи, цілі, програми;
c) відчуття, сприйняття, уявлення, поняття.
10. Когнітивна сфера свідомості характеризується:
a) потреби, інтереси, стійкі емоційні стани цінності;
b) норми, приписи, цілі, програми;
c) відчуття, сприйняття, уявлення, поняття.

• **Оцініть правильність тверджень (так, ні)**

1. Свідомість може бути зведена до фізіологічних процесів у мозку.
2. Рівнева структура свідомості представлена знаннями, ідеями, уявленнями та бажаннями.
3. Всі концепції походження свідомості є відносними та ненадійними.
4. Автором ідеї про колективне несвідоме був Е. Фромм.
5. Самоаналіз з метою зрозуміти свої дії називається медитація.
6. Гілозоїзм це уявлення про одушевлену матерію.
7. Розвиток штучного інтелекту гарантує суспільний прогрес людства.

• **Використання першоджерел в опрацюванні теми**

1. Прореферуйте уривки:

- Зигмунд Фройд. Я та Воно. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)* : навчальний посібник. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Київ: Знання, 2012. С. 293 – 302.

- Карл-Густав Юнг. Архетипи колективного несвідомого. Психологічні типи. Вибрані праці з аналітичної психології. *Читанка з історії філософії* : У 6 кн. Під ред. Г.І. Волинки. Київ: Фірма «Довіра», 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ ст. С. 167 – 179.

- Еріх Фромм. Втеча від свободи. *Читанка з історії філософії* : У 6 кн. Під ред. Г.І. Волинки. Київ: Фірма «Довіра», 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ ст. С. 179 – 194.

2. Переглянувши художні фільми «Я, робот» (2004), «Ех Machina» (2015), «Дитя робота» (2018) наведіть аргументи або «за», або «проти» щодо Трьох законів робототехніки Айзека Азімова.

3. Обґрунтуйте свою позицію щодо статусу штучного інтелекту як суб'єкта права (наприклад, зверніться до історії робота-гуманоїда Софії)

Семінарське заняття 8-9. **Соціальна філософія та філософія історії.**

План

1. Соціальна філософія у системі суспільних наук.
2. Поняття суспільства. Його історичне виникнення, структура і функції.
3. Концепції суспільства у філософії:
 - * суспільство як механізм,
 - * суспільство як система,
 - * інформаційне суспільство,
 - * суспільство ризику.

4. Співвідношення суспільства і природи. Потреби суспільства і можливості природи. Природа як соціальна цінність. Коеволюція.

5. Філософії історії: предмет, структура і функції.

6. Формацийний підхід до розуміння історії.

7. Цивілізаційний підхід до аналізу суспільства.

Основні поняття і категорії: аграрне суспільство, базис і надбудова, індустріальне суспільство, інформаційне суспільство, історія, коеволюція, культура, науково-технічна революція, особа, природа, соціальна філософія, структура суспільства, суспільний прогрес, суспільство, теорії походження суспільства, філософія історії, формація, цивілізація.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття

Розгляд першого питання доцільно почати із визначення соціальної філософії, окреслення її предмету дослідження, охарактеризувати історичні етапи становлення соціальної філософії. Оскільки суспільство є предметом досліджень різних наук, зокрема соціології, політології, демографії, соціальної статистики, економічних дисциплін, соціальної психології, то потрібно визначити особливість соціальної філософії, зацентрувавши на тому, що соціальна філософія визначає фундаментальні основи і сенс існування суспільного життя, умови збереження цілісності і упорядкованості суспільства як єдиної системи.

Відповідь на друге питання має містити визначення поняття «суспільство», аналіз чинників, котрі сприяли виникненню суспільства. Також варто перерахувати основні теорії походження суспільства (інструментальна, сексуальна, кратична, гендерна тощо). Феномен суспільства потрібно розкрити через його структуру, опис основних структурних елементів, а також розгляд функції забезпечення і відтворення матеріально-економічних умов життя, функції регулювання і організації суспільних відносин, функції акумуляції і збереження духовності в соціальних формах науки, мистецтва, релігії, філософії, перетворення їх у механізм соціальної пам'яті.

Третє питання передбачає аналіз концепцій суспільства у філософії. З цією метою проаналізуйте суспільство як механізм, суспільство як систему, інформаційне суспільство, суспільство ризику, комунікативну теорію суспільства. Продемонструйте переваги і слабкі місця кожної із концепцій суспільства.

Четверте питання зацентровано на співвідношенні природи і суспільства. У історичному екскурсі ставлення до природи проаналізуйте Аристотелеве телеологічне тлумачення природи, механістичне розуміння

природи і теорію еволюції. Трактуючи природу як засаду існування суспільства потрібно охарактеризувати потреби суспільства щодо природи. Окресліть спільне та відмінне між природою і суспільством. Коеволюційна парадигма розвитку людства і біосфери.

Розглядаючи п'яте питання слід мати на увазі, що осмислення історичного процесу відбувалось паралельно із розвитком філософії. Історіософські погляди античних і середньовічних мислителів сприяли формуванню філософії історії як самостійного розділу філософії. Охарактеризуйте структурні компоненти філософії історії, також визначте проблематику онтологічного, гносеологічного, аксіологічного й технологічного напрямків філософії історії. Розкрийте зміст світоглядної, теоретичної, методологічної і прогностичної функцій філософії історії.

Розкриваючи особливості формаційного підходу до розуміння історії зосередьтесь на матеріалістичному розумінні історії К. Маркса. Дайте визначення суспільно-економічній формації, розкрийте зміст понять «базис» і «надбудова». Охарактеризуйте виділені К. Марксом суспільно-економічні формації, проаналізувавши спосіб виробництва і виробничі відношення кожної. Підсумовуючи питання охарактеризуйте переваги і недоліки формаційного підходу.

Розгляд сьомого питання слід почати з історичного екскурсу, оскільки досить глибокі ідеї у площині ідеалістичного підходу до розуміння історії висловили у Новий час, також доцільно звернутися до історіософських поглядів філософів Німецького Просвітництва. Особливу увагу при висвітленні цього питання слід приділити концепціям О. Шпенглера, К. Ясперса, А. Тойнбі.

Практикум до теми 8-9

• Дайте відповідь на тестові завдання

1. До основних методологічних принципів соціальної філософії не належить:
 - a) принцип системності;
 - b) принцип розвитку;
 - c) принцип конкретного історичного підходу;
 - d) принцип суб'єктивності.
2. Сукупність людей, що здійснює процеси спільної життєдіяльності та здатна зберігати життя людей, зберігати та підтримувати функціонування певного типу соціальної організації життя, продукувати духовні норми, цінності та орієнтири людського життя, називається:
 - a) суспільством;
 - c) соціальною групою;

- b) стратою; d) соціальним класом.
3. Під структурою суспільства розуміється:
- a) сукупність різноманітних угруповань та спільнот (соціальна структура суспільства);
 - b) система основних сфер життєдіяльності суспільства і відповідних суспільних відносин;
 - c) все вище зазначене..
4. Процес набування людиною соціальних якостей та навичок називається:
- a) соціалізацією;
 - b) ідеологізацією;
 - c) інтернаціоналізацією.
5. До функцій суспільства належить:
- a) функція акумуляції і збереження людської духовності;
 - b) функція забезпечення і відтворення матеріально-економічних умов життя;
 - c) функція регулювання і організації суспільних відносин;
 - d) все перераховане.
6. Настанова на єдність з природою й формування нового способу мислення, за яким людині призначено продовжити еволюції природи на засадах відповідальності за все живе на Землі, морального ставлення до природи, називається:
- a) урбанізація;
 - b) стратифікація;
 - c) коеволюція.
7. Розуміння історії як завершеного, але цілеспрямованого процесу властиве:
- a) античній філософії;
 - b) середньовічній філософії;
 - c) філософії Німецького Просвітництва.
8. Матеріалістичне розуміння історії було розроблено у філософії:
- a) Г. Гегеля;
 - b) К. Маркса;
 - c) О. Шпенглера;
 - d) А. Тойнбі.
9. Ідея історичного прогресу виникла в період:
- a) Середньовіччя;
 - b) епохи Відродження;
 - c) епохи Просвітництва;
 - d) на межі XIX – XX ст.
10. За цивілізаційним підходом у класифікації суспільства не виділяють:
- a) аграрну цивілізацію;
 - b) індустріальну цивілізацію;
 - c) постіндустріальну цивілізацію;
 - d) духовно-культурну цивілізацію.

- **Оцініть правильність тверджень (так, ні)**
 1. Поняття суспільство і соціум тотожні за своїм змістом.
 2. Основними теоріями походження суспільства є інструментальна, сексуальна, кратична, гендерна і семантична.
 3. Усі сучасні суспільства характеризуються як інформаційне суспільство.
 4. У співвідношенні суспільства та індивіда первинною є єдність: суспільство створює людину, а людина одночасно створює суспільство.
 5. Природа не є соціальною цінністю.
 6. Усі суспільства пройшли у своєму розвитку всі формації.
 7. Філософія історії виникла у ХХ столітті.

- **Використання першоджерел в опрацюванні теми**
 1. Прореферуйте уривки:
 - Питирим Сорокін. Соціальна стратифікація і мобільність. Соціальна і культурна мобільність. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)* : навчальний посібник. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Київ: Знання, 2012. С. 444 – 456.
 - Даніел Белл. Настання постіндустріального суспільства. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)* : навчальний посібник. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Київ: Знання, 2012. С. 419 – 431.
 - Самуель Гантінгтон. Зіткнення цивілізацій. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)* : навчальний посібник. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Київ: Знання, 2012. С. 432 – 443.
 2. Перегляньте художній фільм-антиутопію («Механічний апельсин» (1971), «Бразилія» (1985), «Оповідь служниці» (1990), «Лобстер» (2015) або інший). Охарактеризуйте проблему, на якій акцентується увага в фільмі.

Семінарське заняття 10. *Філософія у контексті сучасної глобалізації.*

План

1. Сутнісні характеристики глобалізації. Глобалізм і антиглобалізм.
2. Демографічні проблеми глобалізації.
3. Антропологічні проблеми глобалізації.
4. Глобальні й регіональні екологічні проблеми.

Основні поняття і категорії: антиглобалізм, біосфера, ВООЗ, глобалізм, глобалізація, диверсифікація, демасифікація, демографія, демографічний вибух, здоров'я, екологія, екологічна криза, етнос ідентичність, медицина, ноосфера,

Римський клуб, світ-системний аналіз, сталий розвиток, техногенні чинники, трансгуманізм, урбанізація, уніфікація, хвороби.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття

Розглядаючи зміст першого питання потрібно продемонструвати закономірність глобалізації, змінність її масштабів в різні історичні періоди. Для цього проаналізуйте соціально-економічні, політичні та інші чинники, які впливають на стан глобалізації. Слід розглянути глобалізацію і кризь призму розвитку різноманітних зв'язків між країнами, лібералізацію торгівлі, постіндустріалізм, світові конфлікти. Доцільно охарактеризувати глобалізм і антиглобалізм. Також варто зосередитись на школах глобалізму.

Друге питання пов'язане із урбанізацією та суттєвими змінами, які виникли в області етнічних, міжконфесійних, міжнаціональних стосунків. Тут треба з'ясувати особливості і основні демографічні проблеми ХХ – ХХІ ст. (державні політики щодо дітонародження, демографічні вибухи, «старіння» держав, міграційні процеси, рух childfree).

Розкриваючи третє питання варто окреслити проблеми, що пов'язані з трансгуманізмом. Також доцільно охарактеризувати місію ВООЗ, проаналізувати відносини людина – медицина: здоров'я як цінність, страх старіння і можливості косметології, профілактика хвороб, генетичні хвороби, невиліковні хвороби, розлади, що пов'язані із харчуванням (ожиріння, анорексія). Система охорони здоров'я та пандемії. Підвищення якості життя людини.

Четверте питання вимагає аналізу екологічної проблематики. Розгляд питання доцільно розпочати з визначення наслідків аварії на ЧАЕС. Слід з'ясувати, що таке екологічна криза, яку роль у розвитку її відіграють техногенні, моральні, суб'єктивні чинники, чи є перспективи подолання екологічної кризи. Для цього потрібно охарактеризувати глобальні екологічні проблеми (наприклад, озоніві дірки, танення льодовиків, зміни клімату тощо), а також регіональні (наприклад, видобуток бурштину, забруднення річок, вплив радіації на природу після аварії на ЧАЕС тощо). Екологізація діяльності людини як профілактика екологічних проблем.

Практикум до теми 10

• **Дайте відповідь на тестові завдання**

1. Галузь знання, яке досліджує майбутнє людства:
 - a) глобалістика;
 - b) футурологія;
 - c) соціологія;
 - d) епістемологія.
2. Найважливіші і найгостріші соціальні проблеми планетарного масштабу називають:

- ***Оцініть правильність тверджень (так, ні)***
 1. Існують різні «галузеві» види глобалістики: демографічна, економічна, екологічна тощо.
 2. Глобалізація має як позитивні, так і негативні наслідки.
 3. Виділяють такі школи глобалістики: Римський клуб, школа «сталого розвитку», «школа мітозу біосфер», школа універсального еволюціонізму, школа контрольованого глобального розвитку, школа «світ-системного аналізу».
 4. Житомирщина не має екологічних проблем.
 5. Міграція належить до глобальних проблем сучасності.
 6. Пандемії свідчать про потребу «медикалізації повсякдення».
 7. Глобалізація негативно впливає на національну ідентичність.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

1. Філософія, її походження та предмет.
2. Структура і функції філософського знання. Провідні позиції у філософії.
3. Поняття світогляду, його специфіка та історичні типи.
4. Особливості східного та західного типів філософування.
5. Філософські ідеї Стародавньої Індії. Буддизм.
6. Філософські ідеї Стародавнього Китаю. Даосизм. Конфуціанство.
7. Поняття античної філософії. Загальні її особливості та етапи розвитку.
8. Натурфілософія Стародавньої Греції: проблема першооснови.
9. Філософія Платона.
10. Філософія Аристотеля.
11. Філософія Стародавнього Риму: особливості та основні ідеї.
12. Етапи розвитку та загальні особливості філософії Середньовіччя.
13. Провідні ідеї середньовічної патристики. Аврелій Августин.
14. Філософія Фоми Аквінського.
15. Схоластика: проблема універсалій.
16. Філософія Відродження: гуманістичний антропологізм, пантеїзм.
17. Особливості розвитку філософії Нового часу. Проблема методу пізнання.
18. Теоретичне обґрунтування емпіризму у філософії Нового часу (Ф. Бекон).
19. Раціоналістична філософія Нового часу (Р. Декарт).
20. Теорія пізнання та етика І. Канта.
21. Філософська система і метод Г. Гегеля.
22. Антропологічний принцип філософії Л. Фейєрбаха.
23. Класичний та некласичний типи філософування. Принципи некласичної філософії.
24. Волюнтаризм і песимізм А. Шопенгауера.
25. Філософія життя Ф. Ніцше.
26. Філософські ідеї С. К'єркегора.
27. Позитивізм О. Конта.
28. Філософія марксизму. Концепція практики. Вчення про відчуження.
29. Загальні особливості української філософії та її періодизація.
30. Філософські ідеї Г. Сковороди.
31. Київська екзистенційно-антропологічна школа (В. Шинкарук, І. Бичко, С. Кримський).
32. Феноменологія Е. Гусерля.
33. Екзистенціалізм (М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю, К. Ясперс).
34. Основні ідеї психоаналізу (З. Фройд, К.-Г. Юнг, Е. Фромм).
35. Основна проблематика герменевтики (Г. Гадамер, В. Дільтей, П. Рікер).
36. Проблематика структуралізму і постструктуралізму (К. Леві-Строс, Р. Барт).

37. Джерела, типи і характерні риси постмодернізму.
38. Проблема буття в історико-філософському окресленні.
39. Філософське розуміння буття. Форми буття.
40. Матерія як об'єктивна реальність. Структура та властивості матерії.
41. Простір і час як атрибутивні форми буття. Основні концепції простору і часу.
42. Філософське розуміння руху. Рух і спокій. Основні форми руху.
43. Практична і соціально-культурна зумовленість пізнання. Основні гносеологічні принципи.
44. Поняття пізнання: суб'єкт і об'єкт пізнання, предмет знання.
45. Переваги і недоліки чуттєвого рівня пізнання.
46. Раціонально-логічний рівень пізнання.
47. Проблема істини у пізнанні. Критерії істини.
48. Поняття науки, її суттєві ознаки та функції. Класифікація науки.
49. Форми наукового пізнання: факт, проблема, ідея, гіпотеза, концепція і теорія.
50. Особливості методологічної ситуації в сучасній філософії.
51. Історико-філософський екскурс проблеми походження людини.
52. Проблематичність людського буття. Буття, життя та існування людини.
53. Поняття цінностей у житті людини. Аксиологія.
54. Сенс життя як філософська категорія.
55. Абсурд як альтернатива змісту сенсу життя (за А. Камю).
56. Філософське осмислення феноменів смерті і безсмертя.
57. Аналіз основних концепцій походження свідомості.
58. Психологічний аналіз про свідомість: свідоме і несвідоме, колективне несвідоме, архетипи.
59. Свідомість і мова. Свідомість і мислення.
60. Свідомість і штучний інтелект.
61. Поняття суспільства. Його історичне виникнення, структура і функції.
62. Концепції суспільства у філософії.
63. Людина і суспільство: основні аспекти співвідношення.
64. Концепції співвідношень суспільства і природи. Природа як соціальна цінність.
65. Чинники та критерії суспільного прогресу.
66. Формацийний підхід у розумінні історії (марксизм).
67. Цивілізаційний підхід до аналізу суспільства (А. Тойнбі, О. Шпенглер).
68. Глобалізація як явище сучасного світу. Позитивні і негативні наслідки.
69. Демографічні чинники розвитку сучасного світу.
70. Екологічна ситуація у регіональних і глобальних вимірах.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ

Критерії оцінювання усної відповіді

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання	
		Теоретичні знання	Вміння
Початковий рівень знань «2» (рецептивно-продуктивний)	1-34	Здобувач має недостатні знання і невзмі репродуктивно відтворити програмний матеріал. Однослівно відповідає на конкретні запитання «так» чи «ні».	Здобувач намагається відповідати, однак потребує постійного контролю з боку викладача. З допомогою викладача намагається використати набуті знання для виконання найпростіших завдань.
	35-59	Здобувач за допомогою викладача однослівно відповідає на запитання, відтворює незначну частку питання, не вміє визначити філософські терміни, називає одного-двох філософів.	Здобувач намагається давати визначення філософських термінів, за допомоги викладача називає одного-двох філософів та особливості їх філософування.
Середній рівень знань «3» (репродуктивний)	60-63	Здобувач володіє матеріалом на початковому рівні, значну частину матеріалу відтворює на продуктивному рівні: з допомогою викладача відтворює означення окремих філософських термінів, явищ, подій; частково відтворює текст підручник або лекції; під час відповіді допускає окремі видозміни навчальної інформації; намагається ілюструвати відповіді прикладами.	Здобувач вміє за допомоги викладача характеризувати ідей певного філософа, іноді встановлює послідовність філософських ідей, загалом правильно вживає філософську термінологію.
	64-73	Здобувач за допомогою викладача дає правильне визначення філософських термінів; описує філософські вчення, вказує на їх особливості; відтворює всю тему або її основну частину, намагається ілюструвати відповідь власними прикладами.	Здобувач послідовно і логічно відтворює програмний матеріал; демонструє розуміння філософської термінології, намагається дати загальну характеристику філософських учень, діяльності окремих філософів або філософських проблем.

Достатній рівень знань «4» (конструктивно-варіативний)	74-81	Здобувач розкриває зміст питання; дає визначення філософських понять, термінів, допускаючи у відповідях неточності; намагається співвіднести філософські ідеї з їх характеристиками; намагається застосувати окремі прийоми логічного мислення (порівняння, аналіз, аналогія).	Здобувач здатний застосовувати вивчений матеріал на рівні стандартних (типових) ситуацій. Вміє правильно визначати філософські поняття, аналізувати філософські вчення чи філософські проблеми.
	82-89	Здобувач вільно володіє вивченим обсягом навчального матеріалу, однак допускає несуттєві помилки, наводить аргументовано відповідає на поставлені запитання; може з допомогою викладача відповідати на питання, що потребують знання кількох тем.	Здобувач упевнено оперує набутими знаннями, намагається узагальнювати матеріал, робить змістовні висновки, характеризує філософські процеси, постаті, аналізує філософські проблеми і намагається аргументувати свою точку зору.
Високий рівень знань «5» (творчий)	90-100	Здобувач вільно володіє матеріалом, має ґрунтовні філософські знання; вільно відповідає на запитання, що потребують знання кількох тем; судження його логічні й достатньо обґрунтовані; узагальнює і систематизує матеріал. Здобувач визначає програму особистої пізнавальної діяльності, без допомоги викладача знаходить джерела інформації і використовує одержані відомості відповідно до мети та завдань власної пізнавальної діяльності.	Здобувач вміє аналізувати, робити власні висновки з питань та бере активну участь у обговореннях протягом всього заняття; вчасно виконує всі завдання. Використовує набуті знання в нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує особисту позицію, узгоджує її з загальнолюдськими цінностями.

Рекомендована література

Основна:

1. Марія Фюрст, Юрген Тринкс. Філософія / пер. з нім. Вахтанга Кебуладзе. Вид. друге. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 536 с.
2. Петрушенко В.Л. Філософія : підруч. для студ. вищ. закл. освіти III-IV рівнів акредитації. Львів : Магнолія 2006, 2011. 504 с.
3. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія : підручник. Вид. 3-тє, стер. Київ : Академвидав, 2009. 592 с.
4. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: навч. посібник. / за ред. Г.І. Волинки. Київ : Каравела, 2010. 464 с.
5. Філософія : підручник / за заг. ред. В. І. Ярошовця. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
6. Філософія прав людини / за редакції Ш. Госепата та Г. Ломанна; Пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. Київ : Ніка-Центр, 2016. 320 с.
7. Щерба С. П. Філософія : підручник / за ред. С.П. Щерби. 4-те вид. Житомир : Полісся, 2010. 547 с.
8. Черній А. М. Філософія : навч. посіб. для самост. роботи студ. - К. : Академвидав, 2011. 392 с.

Додаткова:

1. Воронкова В. Г. Філософія : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2004. 464 с.
2. Горський В. С., Кислюк К. В. Історія української філософії : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2004. 488 с.
3. Губар О. М. Філософія: інтерактивний курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 416 с.
4. Історія філософії України. Хрестоматія: навч. посібник / упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. Київ : Либідь, 1993, 560 с.
5. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей / під керівництвом Барбари Кассен : пер. з фр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, Т. 1. 2009. 576 с.
6. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей / під керівництвом Барбари Кассен : пер. з фр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, Т. 2. 2011. 488 с.
7. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей / під керівництвом Барбари Кассен : пер. з фр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, Т. 3. 2013. 328 с.
8. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей / під керівництвом Барбари Кассен : пер. з фр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, Т. 4. 2016. 440 с.
9. Кремень В. Г., Ільїн В. М. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник. Київ : Книга, 2005. 525 с.
10. Кремень В. Г., Ільїн В. М. Філософія: логос, софія, розум : підручник. Київ : Книга, 2007. 430 с.

11. *Мультиверсум. Філософський альманах* : наук. вид. Київ : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 1998 – 2013.
12. Пазенок В. С. Філософія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 280 с.
13. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції : для студ. вищ. навч. закл. Львів : Магнолія 2006, 2011. 352 с.
14. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник. Житомир : Видавництво Житомирського державного педагогічного університету, 2003. 254 с.
15. Філософія. Навчальний посібник / за редакцією І. Ф. Надольного. 7-ме вид., стер. Київ : Вікар, 2008. 535 с.
16. Філософія: ідеї, ідеології, персоналії / уклад. Ю. В. Омельченко. Київ : Ракша М. О., 2009. 296 с.
17. Філософія: світ людини : курс лекцій / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. Київ : Либідь, 2004. 432 с.
18. *Філософська думка* : укр. наук.-теорет. часопис/ Нац. акад. наук України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Академперіодика. 2009 – 2023.
19. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
20. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навчальний посібник / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Київ: Знання, 2012. 621 с.

Інтернет-ресурси:

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка
URL: http://irbis.zu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe
2. Бібліотека українських підручників URL: <http://pidruchniki.ws/>
3. Лекторій Café Philosophique.
URL: <https://www.youtube.com/channel/UC4f4aHcZLG68nnpDcthSKJA>
4. Лекторій Plato's Cave.
URL: <https://www.youtube.com/channel/UCdymTSU5CS-pOzo6clD8p5g>
5. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
URL: <http://nbuv.gov.ua>
6. Філософія і релігієзнавство URL: <http://tureligious.com.ua/>
7. Чтиво. Електронна бібліотека. URL: <https://chtyvo.org.ua/>
8. Platona.net. URL: <http://platonanet.org.ua/>
9. Ukrainian Index of Philosophy. Національний реєстр академічної філософії URL: <http://www.philosophy.ua/>

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

**ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ
ЗАНЯТЬ З ОBOB'ЯЗКОВОЇ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ
«ФІЛОСОФІЯ»
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ
ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ГАЛУЗІ ЗНАНЬ 08 ПРАВО СПЕЦІАЛЬНОСТІ 081 ПРАВО**

Підписано до друку . Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Ум.-дрк. арк. 2,9.
Наклад 100. Зам.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія ЖТ №10 від 07.12.2004р.
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua

